

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.087 у Хмельницькому
університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію ВОЛОДИМИРА БОГДАНОВИЧА ПАЛІЙЧУКА
«ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за
спеціальністю 081«Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження «Практика ЄСПЛ як джерело земельного права України», зумовлена сучасними процесами реформування земельних відносин, необхідністю забезпечення ефективного захисту права власності на землю та подальшою інтеграцією України до європейського правового простору. Земельні правовідносини належать до числа найбільш суспільно значущих, оскільки пов'язані з реалізацією конституційного права власності, використанням природних ресурсів та забезпеченням економічного розвитку держави. У цих умовах особливого значення набуває формування ефективних правових механізмів захисту земельних прав громадян, юридичних осіб і територіальних громад.

Актуальність дослідження посилюється тим, що практика Європейського суду з прав людини дедалі активніше застосовується українськими судами під час розгляду земельних спорів. Рішення Суду містять важливі правові позиції щодо захисту права власності, принципу правової визначеності, законних очікувань особи, пропорційності втручання держави у майнові права та забезпечення справедливого судового розгляду. Водночас у національній правозастосовній практиці досі виникають труднощі щодо належного розуміння та використання цих правових підходів, що зумовлює необхідність їх комплексного наукового аналізу.

Додаткової актуальності темі надають зміни земельного законодавства України, пов'язані із запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення, удосконаленням механізмів управління земельними ресурсами та розвитком судової практики у сфері захисту земельних прав. Значний вплив на ці процеси справляють рішення Європейського суду з прав людини, зокрема у справах щодо захисту майнових прав власників земельних ділянок та забезпечення справедливого балансу між приватними і публічними інтересами.

Наукова актуальність дослідження полягає також у необхідності визначення місця практики Європейського суду з прав людини в системі джерел земельного права України, імплементації рішень ЄСПЛ у національне земельне законодавство та судову практику. Практика Суду формує сучасні стандарти захисту прав землевласників і землекористувачів, сприяє утвердженню принципу верховенства права, юридичної визначеності та забезпеченню ефективного судового захисту у сфері земельних відносин. Дослідження практики ЄСПЛ як джерела земельного права України має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення для розвитку національної системи земельного права, гармонізації законодавства України з європейськими стандартами та забезпечення належного захисту прав людини у земельній сфері.

Зважаючи на зазначене дисертація Володимира ПАЛІЙЧУКА на тему «Практика ЄСПЛ як джерело земельного права України» є актуальною та своєчасною.

Автором порушено важливі питання співвідношення міжнародних стандартів захисту прав людини та національного земельного законодавства, проаналізовано роль практики ЄСПЛ у формуванні сучасної доктрини захисту права власності на землю, а також досліджено вплив рішень ЄСПЛ на національного законодавства України. Уже на початку дослідження простежується прагнення автора комплексно підійти до аналізу означеної проблематики та обґрунтувати необхідність активнішого застосування практики ЄСПЛ у сфері земельних правовідносин. Особлива увага приділяється проблемам захисту права мирного володіння землею, критеріям правомірності втручання держави у право власності на землю, забезпеченню справедливого балансу між приватними та публічними інтересами, а також питанням відповідальності суб'єктів владних повноважень у земельних правовідносинах.

Автор також аналізує правові позиції ЄСПЛ щодо права на справедливий суд у земельних спорах, зокрема принципи правової визначеності, незалежності та безсторонності суду, розумних строків розгляду справ і обґрунтованості судових рішень. Дослідження спрямоване на вдосконалення земельного законодавства та судової практики України відповідно до європейських стандартів захисту прав людини.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Рецензована робота є комплексним теоретико-прикладним дослідженням практики ЄСПЛ як джерела земельного права України. Обґрунтованість одержаних результатів підтверджена теоретичною та методологічною базою

дослідження, аналізом праць вітчизняних та зарубіжних вчених, судовою практикою, комплексним аналізом судових рішень ЄСПЛ, національного законодавства України щодо визнання практики ЄСПЛ джерелом земельного права. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті і завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних та ефективно застосованих автором методів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційної роботи спрямовані на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного земельного законодавства України, врегулювання правових колізій та можуть бути використані під час підготовки підручників, науково-практичних коментарів Земельного кодексу України, у практичній діяльності правників, а також під час викладання навчальних дисциплін, таких як: «Земельне право» та «Правова охорона земель».

Дисертант показав глибокі теоретичні та практичні знання досліджуваної тематики, вміння самостійно узагальнювати і аналізувати нормативні акти, загальну та спеціальну літературу, судову практику, робити науково обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять і пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Дисертація є завершеним, актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням. Висновки дисертації містять головні наукові результати, отримані дисертантом особисто, синтезують накопичену у змісті інформацію відповідно до сформульованих у вступі загальної мети і завдань.

На особливу увагу заслуговує:

1) проведений ґрунтовний аналіз доктринальних підходів до розуміння джерел права і практики ЄСПЛ як джерела земельного права України. Особливо цінною є систематизація наукових підходів, критичний аналіз навчальної літератури та поступове підведення до авторських дефініцій поняття «джерело земельного права» і «практика ЄСПЛ». Текст демонструє належний рівень володіння науковим матеріалом та здатність до самостійного теоретичного узагальнення;

2) висновки автора, що фактична судова практика в Україні значно ширша за буквальне тлумачення Закону, оскільки вітчизняні суди систематично посилаються не лише на рішення ЄСПЛ у справах проти України, а й на рішення Суду щодо інших держав. Доведено, що такий підхід відповідає природі практики ЄСПЛ, адже правові позиції Суду є взаємопов'язаними, формуються еволюційно та застосовуються незалежно

від держави-відповідача. З огляду на це запропоновано законодавчо закріпити визначення практики ЄСПЛ як усіх рішень та ухвал Суду, прийнятих як у справах проти України, так і щодо інших держав;

3) дослідження правової природи практики Європейської комісії з прав людини. Автором встановлено неузгодженість між Законом і процесуальними кодексами України щодо її застосування. Доведено, що практика Комісії, незважаючи на припинення її діяльності після реформи конвенційного механізму, зберігає значення для правозастосування та періодично використовується Верховним Судом під час вирішення земельних спорів. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до процесуальних кодексів України та прямо передбачити застосування практики Європейського суду з прав людини і практики Європейської комісії з прав людини як джерела права;

4) висновок автора про те, що Європейський суд з прав людини застосовує автономне тлумачення поняття «майно» та не обмежується його формальним визначенням у національному законодавстві. Автор переконливо демонструє, що у практиці ЄСПЛ «майном» можуть визнаватися не лише земельні ділянки чи інші речові права, а й різноманітні економічні інтереси, зокрема вимоги про компенсацію, право користування землею, право на забудову та інші майнові інтереси. Особливо важливим є висновок про те, що складовою поняття «майно» можуть бути також «легітимні очікування», якщо вони мають достатнє правове підґрунтя у законодавстві, адміністративному акті чи судовому рішенні;

5) висновок автора про те, що практика ЄСПЛ забезпечує захист не лише власникам земельних ділянок, а й орендарям, постійним землекористувачам та особам, які перебувають у процесі оформлення прав на землю. Автор обґрунтовано доводить, що для ЄСПЛ визначальним є не формальний статус особи, а наявність реального майнового інтересу, який має економічну цінність та достатню правову основу;

6) У підрозділі 2.3. дисертації Особливої уваги заслуговує проведений аналіз справ *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, *Hentrich v. France*, *Beyeler v. Italy* та *Rysovskyy v. Ukraine*, оскільки автор не обмежується формальним викладом фабули справ, а здійснює змістовний аналіз правових позицій ЄСПЛ та демонструє їх вплив на формування принципу «належного урядування». Вдалим є також акцент на взаємозв'язку цього принципу із критерієм пропорційності та забезпеченням «справедливого балансу» між публічними й приватними інтересами.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 16 публікаціях, а саме: 7 наукових статей у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук, 1 наукова стаття у науковому виданні *Visegrad Journal on Human Rights*, який належить до періодичних наукових видань держав, які входять до Європейського Союзу (Словаччина), а також у 8 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

Мова і стиль дисертації відповідають вимогам до наукових праць та забезпечують належний рівень представлення результатів дослідження. Текст роботи характеризується логічністю, послідовністю й змістовною насиченістю викладу, що сприяє цілісному сприйняттю авторської концепції. Автор коректно використовує спеціальну юридичну термінологію, а понятійний апарат дослідження сформовано на належному теоретичному рівні. Стиль викладу відзначається науковою аргументованістю, аналітичністю та доступністю для сприйняття, що є особливо важливим з огляду на складність і новизну досліджуваної проблематики. У роботі простежується вдале поєднання теоретичного аналізу з узагальненням практичного матеріалу, що забезпечує належний рівень структурованості дослідження та свідчить про сформованість у здобувача культури наукового письма.

Дисертаційне дослідження В. Б. Палійчука виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності. Аналіз змісту роботи свідчить про самостійний характер проведеного дослідження, належне використання наукових джерел та коректне оформлення посилань на праці інших авторів. Використані у роботі наукові положення, ідеї та результати супроводжуються відповідними бібліографічними посиланнями, що відповідає вимогам наукової етики та чинним стандартам оформлення дисертаційних досліджень. Ознак плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження не виявлено. Подані висновки та сформульовані наукові положення є результатом особистої наукової роботи здобувача, що підтверджується змістом дисертації та публікаціями автора за тематикою дослідження.

При цьому робота не позбавлена дискусійних положень, які потребують уточнення, зокрема:

1. Простежується певна суперечність щодо консультативних висновків ЄСПЛ. У роботі обґрунтовується, що вони не мають обов'язкової сили та не є джерелом права, однак одночасно наголошується на

необхідності їх обов'язкового врахування судами. Такий підхід є загалом логічним, але потребує чіткішого пояснення співвідношення між поняттями «джерело права», «обов'язковість» та «врахування». Інакше виникає ризик подвійного тлумачення правової природи консультативних висновків.

2. Не до кінця узгодженим в дисертаційному дослідженні виглядає і питання ієрархії джерел права. У висновках зазначено, що практика ЄСПЛ займає те саме місце у системі джерел земельного права, що і Конвенція, тобто є вищою за національне законодавство. Водночас у тексті не приділено достатньої уваги співвідношенню практики ЄСПЛ з Конституцією України та рішеннями Конституційного Суду України. Доцільно більш детально обґрунтувати межі пріоритету практики ЄСПЛ у випадку потенційного конфлікту із конституційними положеннями або правовими позиціями КСУ.

3. Потребує додаткової аргументації й висновок про те, що «земельні відносини завжди містять майновий елемент». Це твердження є дещо категоричним, оскільки окремі земельні правовідносини можуть мати переважно публічно-правовий, екологічний або управлінський характер. Доцільно було б уточнити, що майновий елемент є домінуючим у більшості земельних відносин або у відносинах щодо володіння, користування та розпорядження землею.

4. Недостатньо обґрунтованим виглядає також висновок про те, що «ЄСПЛ фактично захищає право власності осіб, які не були оформлені власниками земельної ділянки». У такому формулюванні виникає ризик надмірного узагальнення, оскільки Суд переважно захищає не саме право власності, а майновий інтерес чи легітимне очікування, які визнаються «майном» у розумінні Конвенції. Тут варто чіткіше розмежувати захист права власності та захист майнового інтересу.

5) У частині, присвяченій незалежності та безсторонності суду, варто глибше розкрити практичне значення об'єктивного та суб'єктивного критеріїв неупередженості саме для земельних спорів. Наприклад, доцільно обґрунтувати, чому земельні спори є особливо чутливими до ризиків зовнішнього впливу через значну економічну цінність земельних ресурсів, участь органів державної влади та місцевого самоврядування або наявність суспільного інтересу щодо використання земель.

6) Окремої уваги потребує питання «розумного строку». У роботі наведено практику ЄСПЛ, однак варто більш детально пояснити, чому надмірна тривалість розгляду земельних спорів має особливо негативний вплив на особу. Наприклад, тривале вирішення спору може унеможливити використання земельної ділянки, здійснення

господарської діяльності, забудову, державну реєстрацію прав або отримання прибутку від землекористування.

Загальний висновок по дисертації. Водночас наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача та не применшують їхнього належного наукового рівня. Дисертантом продемонстровано високий ступінь самостійності у дослідженні складної та багатогранної наукової проблематики, здійснено ґрунтовний теоретико-правовий аналіз і сформульовано низку вагомих наукових висновків та практично значущих положень. Наукові публікації здобувача належним чином відображають основний зміст дисертації, репрезентують ключові результати проведеного дослідження та засвідчують апробацію отриманих наукових результатів у фаховому науковому середовищі.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження *Володимира Богдановича Палійчука* на тему «Практика ЄСПЛ як джерело земельного права України», відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – дослідження *Володимир Богданович ПАЛІЙЧУК* заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка:

**професорка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова,
Кандидатка юридичних наук, доцентка**

Галина АНІКІНА